

[4] Nozick, R., *Anarhie, stat, utopie*, Bucuresti, Ed. Humanitas, 1997, p. 180.

[5] De Jouvenal, Bertrand (1972), *De pouvoir*, Paris : Hachette, p. 44

Russell, B., *Idealurile politice. Puterea*, Oradea, Ed. Antaios, 2002

<http://www.cpe.ro/english/images/stories/manuelaweber2005.pdf>

<http://www.sferapoliticii.ro/sfera/123-124/art11-nazare.html>

PARADIGME ALE CUNOAȘTERII ISTORICE ȘI INTERPRETAREA ISTORIEI ÎN EPOCA MODERNĂ

Dodul Dumitru,

U.S.M.

Istoria, devine obiect de reflecție permanentă la începutul epocii moderne, când se constituie o conștiință istorică, o viziune a temporalității, a schimbării lucrurilor și a vieții, conștiința diferenței dintre trecut și prezent.

Timpurile noi aduc și o neașteptată valorificare a istoriei, atât sub raport teoretic, cât și sub raport practic: „rațiunea istorică” înlocuiește rațiunea pură, iar „simțul istoric” îl va înlocui pe cel supraistoric al eternității. Cuvântul „modern” este, foarte des, sinonimic cu acela de nou. Modern, însă, mai semnifică și original, totodată în raport de timp, este o referință la un anumit moment al timpului, văzut ca un raport de valoare. „Modern” relevă noutatea ce tinde de a fi recunoscută în raport cu ceea ce a fost mai înainte. Acest termen începe a fi utilizat de la sfârșitul Evului Mediu, denotând astfel prezența conștiinței istorice, a conștiinței că există o delimitare între momentele timpului, între trecut și prezent, între vechi și nou. Conștiința modernă este și ea orientată istoric. Omul modern se află sub obsesia timpului, are clară nu doar conștiința individului, dar și a colectivității, a popoarelor.

Renașterea a asigurat perioada de trecere de la Epoca Medievală, prin revalorificarea antichității, spre Epoca Modernă, asigurând puntea spre stabilirea cercetării istorice din punct de vedere științific și spre consolidarea filosofiei istoriei, ca atare.

Totuși, omul pentru istoricul Renașterii nu era potrivit celui conturat de filosofia antică, care își dirija acțiunile sale și crea soarta proprie prin puterea sa de voință, ci era un om conceput de gândirea creștină – o ființă pasionată și impulsivă. De aceea și istoria este o istorie a pasiunilor omenești, care era privită ca o manifestare necesară a naturii umane.

Pe de altă parte, oamenii Renașterii cercetează valorile antichității, dar, totodată, întreprind și studii etnografice comparative asupra populațiilor amerindiene, periodizând istoria umanității în trei epoci mari: Antichitate, Evul Mediu și Istoria Modernă. Prin analize și studii comparative se pune în evidență europocentrismul, concentrat în jurul valorii antichității și creștinismului.

La începutul secolului al XVII-lea, F. Bacon, împarte cunoașterea în trei domenii mari: poezia, istoria și filosofia, care sunt dirijate, respectiv, de cele trei facultăți ale spiritului uman: imaginația, memoria și rațiunea, reducând astfel istoria la reactualizarea în memorie a faptelor trecutului, așa cum au fost ele în realitate. Istoria, în concepția sa, trebuie să fie mai întâi de toate interes pentru trecut, renunțând la pretenția de a prevedea viitorul. Contemporanul său Kemgen, care era preocupat de topografia și arheologia Britaniei, a demonstrat cum poate fi reconstruită istoria în baza unor date, la fel precum cercetătorii naturaliști, constituiau teoriile sale în baza datelor obținute.

În linii generale F. Bacon și R. Descartes au evitat analizele în istorie, concentrându-și atenția asupra științelor naturii și căutarea metodei unice de cercetare în știință, iar istoria era privită drept un domeniu al științei ca și celelalte.

R. Descartes anunță că istoria este:

- a) fugă de realitate;
- b) ireală din cauza izvoarelor nesigure;
- c) inutilă, fapt ce reiese din nesiguranța cunoștințelor istorice;
- d) sferă a jocurilor imaginației.

Scepticismul lui R. Descartes i-a provocat ulterior, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea pe istorici la o concepere critică a istoriei, bazată pe următoarele reguli:

- nici o autoritate nu ne poate impune să credem în ceea ce știm că este imposibil;
- izvoarele există și trebuie studiate, pentru a nu provoca contradicții;
- izvoarele scrise trebuie verificate prin cele nescrise.

Reacția opusă acestei tendințe a fost întreprinsă de Gimbattista Vico, pe de o parte, și John Locke, Gorge Berkeley și David Hume, pe de altă parte.

Reprezentanții anticartezianismului anunță teze opuse cartezianismului și, în primul rând, împotriva ideilor înnăscute, considerând că această concepție este antiistorică, susținând apariția empirică a cunoștințelor. Apoi urmează negarea concepției despre caracterul abstract al ideilor, înlocuind-o cu susținerea caracterului concret al ideilor ș.a.

La formarea concepției iluministe în domeniul filosofiei a contribuit D. Hume. Prin Iluminism se înțelege o etapă a credinței nelimitate în rațiunea omului, în posibilitatea reorganizării raționale a societății cu ajutorul științei a artei instruirii și civilizării poporului.

Iluminismul se caracterizează prin accent pe idealurile umaniste, pe tradițiile antice, pe credința nemărginită în posibilitățile omului (ceea ce asigură o legătură cu Renașterea), dar și printr-o atitudine mai rațională față de toate instituțiile feudale: biserică, monarhie etc., fiind orientat spre transformarea practică a lumii. Ideea dominantă în iluminism este ideea progresului istoric, a progresului de

mișcare ascendentă și cumulativă a cunoașterii, de acumulare a valorilor culturale.

Optimismul istoric al Iluminismului se manifestă printr-o tendință futurologică. Condorcet în lucrarea sa „*Schițe ale tabloului istoric a progresului rațiunii umane*”, prevede un viitor istoric, în care tiranii, sclavii lor și slujitorii bisericii vor dispărea, iar oamenii se vor comporta rațional, bucurându-se de viață, libertate și căutarea fericirii.

În acest sens, istoriografia iluministă capătă un caracter apocaliptic. Momentul central în istorie este înflorirea spiritului științific.

Formele istoriografice expuse, dețin rolul precursorilor filosofiei istoriei.

Filosofia istoriei, ca domeniu separat al cercetării filosofice, este un produs al modernității, apărut ca rezultat al „deficitului de transcendență” și se instituționalizează prin Voltaire, care introduce acest termen în filosofie, și a romanticilor, care au produs răsturnarea ideilor renașcentiste privitor la istorie. Avînd la bază concepția progresului istoric, a evoluției rațiunii umane, atît de exaltată în Renaștere și Iluminism, reprezentanții Romanticismului privesc fiecare epocă istorică prin prisma dublei sale valori: valoarea în sine pe care a atins-o spiritul acelei epoci și cea a locului pe care îl ocupă perioada în procesul evoluției, ce duce spre atingerea altor valori mai superioare. Momentul important pentru această cotitură este concepția lui Jean- Jacques Rousseau, care de fapt este crescut în Iluminism, dar prin atitudinea sa față de concepția renașcentiștilor și într-o măsură mai mare, față de cea a lui Voltaire, s-a făcut fondator al romanticismului. Inovația sa constă în observația că conducătorii nu pot impune nimic poporului din ceea ce el singur nu e pregătit să primească, de unde rezultă că despotul luminat al lui Voltaire va rămîne inapt pentru vre-o schimbare spre bine atît timp cît poporul său nu va fi și el iluminat. În continuare J.J. Rousseau înlocuiește ideea voinței despotului, ce trebuie să ducă la bunăstarea poporului, cu ideea voinței poporului ca unitate ce-și urmărește interesele sale [4]. Avînd la bază principiul voinței poporului, istoria nu mai poate fi privită drept o linie cu locuri “negre”, ce nu merită interes (precum era spre exemplu atitudinea renașcentiștilor față de Evul Mediu), dar devine o istorie a voinței omului, în cel mai rău caz, dacă nu o istorie a rațiunii omului.

Concepția sa pedagogică relatată în “*Emil sau despre educație*”, subliniază faptul că fiecare copil este o individualitate ce are viața sa internă, idealurile și reprezentările sale, se reflectă în filosofia istoriei în felul următor: orice perioada istorică trebuie tratată cu respect, chiar și cea care ne pare cel mai puțin dezvoltată, și analizată raportat la valorile sale, la succesele sale atinse într-un domeniu sau altul, idee exagerată, în cele din urmă, prin cunoscuta expresie: „*Înapoi la natură*”, ceea ce presupune că etapa primitivă a omenirii este superioară celei civilizate [5]. În fine, romanticii au dezvoltat în continuare ideea despre respectul față de epoca istoriei, și-n special față de Evul Mediu, ceea ce a

fost negat de istoricii Renașterii, fapt ce a dus la un elogiul al trecutului medieval, asemănător cu cel al umaniștilor față de antichitate, diferența constând în faptul că umaniștii aveau o atitudine negativă față de trecut și admirau doar unele fapte ridicate deasupra timpului și eliberate de el prin puterea lor interioară de perfecțiune, care deveneau modelele clasice pentru ei, pe când romanticii apreciau evenimentele trecutului numai pentru că urmăreau în ele spiritul epocii, al propriului trecut, prețios anume din considerentul că este al lor. Astfel “diapazonul gândirii istorice se lărgeste, istoricii încep să conceapă toată istoria omenirii drept un proces unitar de evoluție, început odată cu epoca primitivă și sfârșit cu formarea societății raționale și civilizate” [8, p.64].

Noua ramură filosofică evoluează în continuare în două etape, practic corespunzătoare perioadelor istoriei filosofiei: Epoca Modernă și cea Contemporană. Filosofia clasică, ori gândirea filosofică a Epocii Moderne se caracterizează ca fiind istoricistă.

Istoricismul, drept moment definitoriu al filosofiei istoriei din perioada modernă, se caracterizează prin:

- încrederea în existența unei necesități istorice (ceea ce pune în mișcare istoria);
- încrederea în existența unor legi obiective ale istoriei (care pot fi cunoscute);
- încrederea că aceste legi pot fi descoperite;
- încrederea că în baza cunoașterii acestor legi poate fi prevăzută dezvoltarea în continuare a istoriei omenirii [6, p.7].
- Urmărind aceste trăsături, observăm că ele sunt o aplicație a tendinței generale ce predomină în gândirea acestei epoci, și anume a încrederii maxime în puterea rațiunii umane de a cunoaște. Această perioadă, numită istoricistă, se concretizează în două orientări:
  - dialectica hegeliano-marxistă;
  - pozitivismul

Pentru dialectica hegeliano-marxistă este specific de a descrie procesul istoric conform legilor dialectice. Dat fiind că filosofia istoriei de orientare hegeliană este o parte componentă a unui sistem filosofic unitar și integrat, această orientare concepea mersul istoriei ca pe un proces unitar și ascendent. Istoria se realizează după legi universale și speciale, caracterul necesar al acestor legi asigură atingerea scopului.

Pentru a elucida conținutul teoriei hegeliene privitor la istorie, e nevoie de analizat concepțiile premergătorilor săi, care au influențat formarea dialecticii hegeliano-marxiste istorice.

Primul dintre ei este Johann Herder, reprezentant al romantismului, care își expune ideile sale în acest domeniu în lucrarea sa “*Ideii despre filosofia istoriei mondiale (universale)*”, publicată în patru volume. J. Herder pornește în analiza

procesului istoric de la o concepție teleologică despre lume [2]. Universul este o matrice, are o structură exprimată prin niveluri de organizare a materiei și fiecare nivel există în cadrul matricei nu ca scop în sine, ci pentru realizarea existenței următorului nivel. Numai omul, fiind punctul culminat al acestui proces, există ca scop în sine, deoarece prin ființarea sa morală și rațională el își îndeplinește existența. În continuare J. Herder susține că omul, drept ființă biologică, se împarte în diferite rase, fiecare din ele e legată strâns de mediul geografic, care îi determină specificul psihic și fizic inițial, de unde reiese că fiecare rasă are reprezentarea sa despre fericire și idealul vieții. Rasele sunt elementele matricii, numită organism istoric.

De exemplu, după părerea lui J. Herder, Europa este unicul continent cu o istorie bogată. Însă aici e vorba de faptul, că în acea perioadă europenii puțin cunoșteau istoria altor continente. Este importantă menționarea faptului că oamenii nu reprezintă o masă unitară, ci diversă, însă diferența lor după rase duce la rasism, cu toate că J. Herder nu a avut în vedere că o rasă este superioară altei rase⁵. Nu în ultimul rând, observăm că rasele lui J. Herder nu sunt produs al istoriei, dar cauză pentru ea [2]. Necătfînd la aceste momente slabe ale teoriei herderiene, noutatea sa constă în fondarea bazei teoriei diferențierii omului de natură: natura este o totalitate de procese, legi cărora li se supune orbește, iar omul nu numai că este dirijat de aceste legi, ci și se supune lor conștientizîndu-le.

La apariția acestor idei, Im. Kant, care era crescut și format de Iluminism, a răspuns prin lucrarea „*Ideea unei istorii universale în înfățișare cosmopolită*”. El pornește de la afirmarea faptului că acțiunile umane, ca noumeni, lucruri în sine, sunt determinate de legile morale, pe cînd ca fenomene, din punct de vedere al observatorului, ele sunt determinate de legi naturale. Istoria analizează acțiunile umane, privindu-le ca fenomene, de aceea ele se supun legilor naturale, legi care sunt foarte greu de descoperit. Aceste legi nu pot fi expresia rațiunii umane, argument fiind însăși faptele existente în istorie, deci nu poate fi vorba de un plan înaintat de ani spre realizare, ci de un plan al naturii pe care omul îl realizează. Evaluînd aceste idei, Im. Kant rezumă, că pentru savanți legile naturii sunt asemănătoare planului naturii pentru istorie și în consecință istoricul este doar un observator pasiv al procesului istoric, care, de altfel, este un proces progresiv, concepție acceptată atît de romantici cît și de iluminiști. Numai că în concepția kantiană mobilul progresului istoric nu este rațiunea universală, ci o imagine a viciilor omenești.

Întreaga sa concepție poate fi redusă la patru concluzii:

---

⁵ Termenul rasă în perioada respectivă are o conotație neutră și este sinonim etniei.

- Istoria universală este cea ce poate fi realizată doar prin uniunea cunoștințelor istorice și a spiritului filosofic al cercetătorului, faptele trebuie nu numai relatate, dar și înțelese, văzute nu numai din exterior, dar și din interior.
- Istoria presupune un plan, în ea se observă un progres, în ea se poate vedea ceva ce apare și se dezvoltă neschimbat și consecutiv la fiecare etapă.
- Obiectul, ce se dezvoltă în cadrul procesului istoric, este raționalitatea omului, adică intelectul, libertatea morală.
- Mijlocul prin care se realizează istoria, este iraționalitatea omului, pasiunile, egoismul etc.

Critica acestor teze o realizează R.G. Collingwood [2]. Rezumând această critică formulăm următoarele concluzii:

- În primul rând, antiteza universal – particular este prea dură, deoarece istoria universală, drept totalitate a tuturor evenimentelor este imposibilă, iar dacă istoria particulară este o cercetare concretă, tot nu poate exista. Istoria particulară este un termen ce privește istoria din punct de vedere al faptelor, iar istoria universală este noțiunea ce determină reprezentarea despre istorie ca atare. În al doilea rând, antiteza “gândirea istorică și filosofică” este la fel de dură. Unitatea lor și este de fapt gândirea istorică, care analizează evenimentele, nu numai drept fenomene urmărite din exterior, ci și din interior.
- Pentru început, existența unui progres în istorie pare observabilă, dar să spui că este un plan al naturii este precum ai folosi un limbaj mitologic. Mai apoi, scopul progresului nu este în viitor, ci în prezent. Sarcina cercetătorului este de a arăta cum a apărut prezentul, el nu poate determina cum va apărea viitorul, pentru că nu știe cum va fi el.
- Desigur, că în procesul istoric apare raționalitatea umană, dar aceasta nu înseamnă, că dispare iraționalitatea umană, avînd în față o antiteză dură precum precedentele.
- Pasiunile și ignoranța și-au jucat rolul în istorie, dar ele nu au fost simple pasiuni și ignoranță, ci mai degrabă voință a binelui, oarbă și rătăcită, înțelepciune sumbră și inducătoare în eroare.

Spre deosebire de Im. Kant, J. Schiller vede scopul progresului istoric în prezent, nu în viitor, și susține că scopul final al istoriei universale este de a demonstra cum prezentul, cu toate atributele sale (limbile contemporane, dreptul contemporan, structurile sociale contemporane, etc.), a devenit ceea ce este. Actuala concepție vine din experiența sa de istoric, care i-a demonstrat că faptele istorice nu luminează viitorul și că constructivitatea faptelor istorice nu pot duce mai departe de limitele prezentului. Iar în ceea ce privește domeniul istoric, dacă

Im. Kant îl limitează doar la cercetarea evoluției politicii, atunci J. Schiller include istoria artei, religiei, economiei etc. [7, p.102].

Contemporanul lui Im. Kant, Johann Gottlieb Fichte, publică prin opera care a fost dezvoltată în continuare de filosofia clasică germană în 1806 lecțiile „*Trăsături esențiale ale epocii contemporane*”. Urmărind lupta conceptuală între Im. Kant și J. Schiller, J.G. Fichte a ajuns la concluzia că sarcina istoricului este de a înțelege perioada în care el trăiește, deoarece perioada are specificul său, ce lasă amprenta pe laturile vieții.

Pornind de la ideea lui Im. Kant cu privire la existența unui plan al naturii în istorie, J.G. Fichte susține că epoca reprezintă o întruchipare concretă a unei idei sau noțiuni, iar schimbul de idei de la o epocă la alta reprezintă o ordine ce poate fi exprimată logic.

Orice noțiune are o structură logică ce cuprinde trei faze: teza, antiteza și sinteza. Astfel noțiunea se încorporează într-o formă pură, abstractă; apoi provoacă apariția propriei negații și se realizează drept antiteză sie înseși și negației sale, apoi această antiteză se depășește prin negarea acestei negații.

În concepția lui Im. Kant, noțiunea cheie în filosofie este libertatea rațională. Deci la începutul istoriei este epoca în care această libertate se prezintă într-o formă simplă, nemijlocită, fără nici o contradicție: ea există în forma instinctului orb al libertății de a face ceea ce dorești. Societatea care a fost expresia acestui tip de libertate este societate primitivă: nu există guvernare, putere, iar oamenii fac, în măsura condițiilor, ceea ce lor li se pare mai bine.

Prin necesitate logică, apare a doua etapă, unde individul liber se limitează pe sine, formînd puterea asupra sa, puterea guvernantului, care îl supune prin legi nestabilite de individ. În această perioadă libertatea practic dispare, dar, de fapt, ea trece într-o stadiu nouă de evoluție, unde a dat naștere negației. Căci, cum a demonstrat și Thomas Hobbes în „*Leviatanul*”, conducătorul apare pe scena istorică datorită actului universal al voinței oamenilor, care la rîndul său ușor se transformă în conduși. Această negare a libertății trebuie să fie înlăturată la a treia etapă, revoluționară, unde puterea este anulată și distrusă nu din motiv că este rea, ci pentru că este putere. Supușii încep a înțelege că pot să se descurce și fără putere, îmbinînd în sine suveranul și supusul.

Individul este conceput de J.G. Fichte drept personalitate în momentul revoluționar, cînd se instaurează etapa a treia a noțiunii „libertate” în evoluția sa logică. În acelaș timp este foarte complicat de a percepe două momente din filosofia lui J.G. Fichte: ideea că starea actuală a lumii este punct final în procesul istoric și ideea că evoluția istorică a lumii poate fi urmărită corespunzător evoluției logico-abstracte a noțiunilor.

Din cele enunțate mai sus, susținem, că filosofia istoriei prin concursul lui J.G. Fichte cunoaște un progres comparativ cu teoria kantiană în acest domeniu. Concepția lui Im. Kant, care conține ideea unui plan al naturii și concepția despre

natura umană, caracterizată de pasiune prin care se realizează planul sus-enunțat, duce spre o concepere a istoriei drept mecanism, lipsit de orice creație. Lipsește încercarea de a explica coeziunea lor, mai mult, și existența fiecăreia. Teoria lui J.G. Fichte însă, este mai logică și mai protejată în fața criticii și conține în sine unitatea celor două elemente anunțate de Im. Kant: noțiunea și mișcarea ei dinamică, avînd în vedere faptul că planul ei este însăși planul dinamic (structura logică a noțiunii), care provoacă din sine puterea de mișcare pentru realizarea sa. Teoria lui J.G. Fichte va fi dezvoltată în concepția lui Hegel despre istorie.

Concepția lui Frederich Schelling, este o componentă la fel de importantă pentru formularea teoriei hegeliene ca și cea alui J.G. Fichte. F. Schelling în lucrarea "*Sistemul idealismului transcendențial*" stabilește tezele sale despre istorie în baza conceptului - cheie *Absolut*. Absolutul este unitatea contradicțiilor ce le conține și care îi determină calitatea de absolut. Conform concepției sale există două sfere ale cunoscutului: Natura și Istoria.

Fiecare din ele fiind inteligibilă, sunt expresie a Absolutului. Natura este alcătuită din obiecte repartizate în spațiu, iar inteligibilitatea lor constă în felul de repartizare a obiectelor sau în relațiile adecvate și determinate între ele. Istoria este formată din idei și acțiuni ale conștiințelor umane, care sunt nu numai inteligibile, dar și inteligente, adică inteligibile pentru ei însuși, nu pentru altecineva, diferit de ei însăși. Astfel istoria este întruchiparea adevărată a Absolutului, deoarece conține în sine ambele procese contradictorii: inteligibilitate și inteligență. F. Schelling, ca și Im. Kant, acceptă că mersul istoriei este perfecționarea conștiinței, concomitent liberă și supusă legilor, iar din concepția lui J.G. Fichte preia teza că stadiile, dezvoltării, sunt determinate de structura logică a noțiunii și aceste etape sunt două la număr. În prima omul înțelege Absolutul drept Natură, unde realitatea este reflectată fragmentată și divizată în mai multe realități (politeizm), unde formele politice apar și dispar asemenea organismilor vii și nu lasă nimic în urma sa. Specific pentru a doua etapă este faptul că Omul înțelege Absolutul drept Istorie, adică o dezvoltare continuă în care omul liber realizează scopurile Absolutului, colaborînd cu Divinitatea în realizarea raționalizării umane. Este vorba de Epoca Contemporană (a lui F. Schelling) în care viața omului este coordonată de gîndirea istorică și filosofică. În raport cu J.G. Fichte, care consideră că structura logică a noțiunii preexistă începutului istoriei și este cauză a procesului istoric, F. Schelling anunță structura dinamică a Absolutului ca fiind nu fundament pentru elementul dinamic al istoriei, ci însăși acest element dinamic. Universul totdeauna a fost inteligibil, dar pentru Absolut el există doar ca posibilitate. Realizarea posibilității se înfăptuiește prin inteligență cînd spiritul se cunoaște pe sine: el este și obiect și subiect al cunoașterii.

Astfel istoria este proces temporal, în care se înfăptuiește devenirea progresivă atît a activității de cunoaștere, cît și a cunoscutului. Această condiție

se exprimă în determinarea istoriei ca autorealizare a Absolutului, unde ultimul înseamnă rațiune ca cognoscibil și rațiune ca cunoscător.

Linii generale ale concepțiilor lui J. Herder, Im. Kant, J. Schiller, J.G. Fichte, F. Schelling, ne permit trecerea la analiza nemijlocită a dialecticii hegeliano-marxiste, una din cele două direcții importante ale filosofiei clasice a istoriei, altfel numită istoricistă.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel filosofia istoriei nu o percepe drept idei filosofice asupra istoriei, pentru dînsul acesta este însăși istoria ridicată la o treaptă mai înaltă și devenită filosofică în comparație cu cea empirică, altfel spus istoria nu doar stabilește faptele, dar și le înțelege, cunoscînd cauzele a ceea ce s-a întîmplat anume așa cum s-au întîmplat. Istoria filosofică va fi istoria universală a omenirii ca și la J. Herder și va da tabloul progresului de la epoca primitivă pînă la contemporaneitate. Asemenea teoriei kantiene Hegel anunță, că conținutul procesului istoric este dezvoltarea libertății, egală cu rațiunea morală a omenirii, expusă în sistemele exterioare ale relațiilor sociale. Istoria atinge culminația nu în Utopiile viitorului, ci în prezentul dat, căci istoricul nu știe nimic despre viitor, ca și la Johan Shiller. Libertatea omului coincide cu conștientizarea ei de către om, astfel dezvoltarea libertății este dezvoltarea conștiinței, procesul gîndirii sau evoluția logică, în care noțiunea de libertate trece prin faze diferite și necesare ceea ce susținea și J.G. Fichte. Pînă la urmă, istoria filosofică prezintă un tablou al evoluției omenirii, ea este un proces cosmic, în care lumea se realizează pe sine însăși prin autoconștiință ca spirit, idee elaborată de F. Schelling. Astfel, în opinia lui R.G. Collingwood toate principiile caracteristice filosofiei istoriei a lui Hegel sunt luate de la precursori [8]. Considerăm că Hegel printr-o deosebită artă a unificării viziunii predecesorilor, ne-a oferit o concepție remarcabilă pentru secolul al XIX-lea și care a influențat foarte mult elaborarea teoriilor ulterioare.

Hegel renunță să analizeze istoria după analogie cu natura. Natura și istoria sunt diferite; în natură procesele se repetă aproape identic și în fiecare ciclu nu apare nimic nou, o astfel de poziție este remarcată ca evoluționistă. Istoria, însă, niciodată nu se repetă, ea se mișcă pe spirală, nu ciclic, astfel încît momentele ce par că sunt repetabile totdeauna se deosebesc purtînd în sine noul.

Diferența pe care a observat-o Hegel este salutabilă numai în măsura renunțării la evoluționism, cît privește repetabilitatea, procesele naturii totuși poartă în sine și noul. În acest context putem susține, că această diferență constă în faptul, că istoricul trebuie să reproducă evenimentele, să reconstruiască trecutul. O consecutivitate de evenimente nu este o consecutivitate istorică pînă cînd nu sunt produse de acțiuni ori motive care, în fond, ar putea fi reproduse în conștiința istoricului. Hegel a avut dreptate atunci, cînd a făcut concluzia că nu există istorie în afara vieții omenești [1]. Putem rezuma ideile lui Hegel despre istorie în următoarele teze:

- Istoria reprezintă prin sine istoria gândirii. Evenimentele istoriei sunt cognoscibile pentru istorie doar ca idei exteriorizate cu alte cuvinte. Sarcina istoricului nu este de a afla ce făceau oamenii, ci de a înțelege ceea ce ei gîndeau la acel moment.
- Puterea principală, ce mobilizează procesul istoric este rațiunea. Totul ce se întîmplă în istorie, se produce după voința omului, procesul istoric se formează din acțiunile oamenilor, iar voința omului este doar expresie a gândirii lui, exprimate în acțiune. Fiecare subiect istoric, în dependență de situație, loc și timp, acționează pe cît e posibil în concordanță cu rațiunea sa. Omul nu este numai rațiune, ori afecte. Pasiunile sale sunt pasiunile unei ființe raționale, iar gîndurile sale sunt gîndurile ființei afectuoase, mai mult ca atît, fără pasiune nu există nici gîndire și nici acțiune.
- Dacă istoria este istoria gîndirii, atunci procesul istoric, în fundamentele sale, este un proces logic. Orice transformare istorică este mai întîi o transformare logică. Încadrată în timp Istoria este o varietate a logicii în care relațiile logice nu sunt schimbate, dar reduse ori multiplicare. Astfel, mișcările în istorie niciodată nu sunt întîmplătoare, dar totdeauna necesare, iar cunoașterea istoriei nu e empirică, dar e apriorică, deoarece noi putem stabili necesitatea acestui proces [1].

Această teorie vine în contradicție cu concepțiile lui Benedetto Croce, care susține că toată filosofia istoriei hegeliene este o eroare enormă, produsă din confundarea contradicției și a diferenței. Noțiunile se află în relația logică de contradicție, dar obiectele individuale sunt doar simple exemple de noțiuni și nu sunt în relații de contradicție, dar de deosebire, diferențiere. Istoria este o evoluție a acțiunilor individuale a oamenilor și civilizațiilor. De aceea, susține B. Croce, în istorie nu este prezentă dialectică [10]. Menționăm, că atunci, cînd e vorba de ideile interne, care stau la baza evenimentelor, ele nu pot fi restabilite decît cu ajutorul dialecticii.

Urmașii lui Hegel i-au dezvoltat conceptele aplicate la diferite domenii: economie religie.

Astfel Karl Marx în lucrarea sa fundamentală “*Capitalul*” [3] întoarce dialectica hegeliană cu picioarele pe pămînt”. Spre deosebire de dialectica hegeliană în care Ideea trece prin Natură și se întoarce în Spirit, K. Marx fundamentează o dialectică care începe cu Natura și trece în Gîndire, ca să se reîntoarcă în Natură.

Alături de dialectica hegeliano-marxistă, perioada istoricismului mai cunoaște și orientarea pozitivistă, reprezentanții căreia promovau următoarele: filosofia istorică trebuie să se preocupe de descrierea legilor și tendințelor care dirijează evenimentele și faptele istorice, adică susțineau transformarea istoriei într-o știință de genul științelor naturii [6, p.10].

Pozitivismul este o filosofie ce stă în slujba științei, la fel cum filosofia medievală era în slujba teologiei, fiind centrată pe următoarele fundamente: stabilirea faptelor prin metoda observației directe; descoperirea legităților prin inducție.

Incluzându-se în prima parte a programului propus de pozitiviști, istoricii și-au pus scopul de a stabili toate faptele posibile, rezultatul fiind o grandioasă cantitate de cunoștințe istorice concrete, bazate pe o cercetare critică și strictă. Idealul unei istorii universale este înlocuit cu monografia. Toate acestea au dus la dublă nemulțumire: pentru cititorii de rînd numeroasele fapte istorice descoperite își pierdeau importanța, iar filosofii așteptau legile ce urmau a fi descoperite de istorici în baza faptelor descrise.

Auguste Comte, în această situație, a înaintat ideea că faptele istorice trebuie folosite în calitate de materie primă pentru ceva mult mai interesant și important decît ele însele. Astfel, se fundamentează sociologia, care trece de la descoperirea faptelor despre viața omului (ceea ce trebuie să facă istoricii) la căutarea legăturilor cauzale între aceste fapte. Astfel, sa susținut, că există legi sociale, demonstrabile prin observație pozitivă și utilizabile, conform îndrumărilor sociologiei, în guvernarea popoarelor [9].

Sociologul devine, așa dar, mai important decît istoricului, fiind cel ce ridică istoria la nivel de știință, definind științific ceea ce istoricii cunosc empiric. În consecință procesul istoric apare ca proces natural, iar metodele științelor naturale sunt aplicate istoriei. Această teorie, bazată pe identificarea istoriei și naturii vine ca o critică împotriva gînditorilor secolului al XVIII-lea, influențată de evoluționismul lui Charles Darwin.

Tendința de cercetare a istoriei după analogie cu natură a fost oprită de teoria analizei lingvistice, fundamentate în prima jumătate a secolului al XIX-lea, care propune următoarele: necesitatea analizei surselor, descompunerii în părți componente, delimitării celor timpurii și a celor tîrzii, ceea ce ar permite istoricului să aleagă cele demne de încredere, mai veridice. Critica imanentă chiar și a celor mai veridice părți, demonstrarea influenței punctului de vedere al autorului asupra redării faptelor permite ca rezultat istoricului posibilitatea de a ține cont de erori [8, p.125].

Sarcina istoricilor, conform acestei teorii, este de a stabili faptele prin analiza lingvistică, dar nu de a descoperi legități, ceea ce a separat sociologia de istorie.

În concepția noastră pozitivismul a influențat, totuși, considerabil istoriografia sec. al XIX-lea, mai mult decît metoda alegerii numeroaselor fapte istorice fără analiza lor atomară. Există două reguli metodologice, referitoare la aprecierea faptelor istorice. Pozitivii au identificat noțiunile de fapt științific și fapt istoric. Faptul științific este ceea ce se dă prin senzații, nemijlocit, pe cînd faptul istoric este nemijlocit, el trebuie restabilit în conștiința istoricului prin legături logice, documente, tradiții etc. Prima se rezumă astfel: orice fapt trebuie

privit ca obiect, care poate fi cunoscut printr-un act cognoscibil aparte sau în procesul cercetării, astfel tabloul cunoașterii istorice se împărțea într-o totalitate de fapte mărunte, infinite la număr. Fiecare din ele aparținând unei cercetări aparte. Următoarea regulă: orice fapt este completat de celelalte și de cercetător, astfel toate elementele subiective, sugerate din punct de vedere al istoricului, trebuie lichidate.

Aceste reguli au avut o importanță metodologică pentru cercetarea istoriei, având în vedere că prima îi învață pe istorici să fie atenți și riguroși în privința amănuntelor, iar a doua – să excludă din cercetare propriile reacții emotive. Totuși, fiind exagerate, aceste reguli au dus la erori istorice enorme: minuțiozitatea reducea posibilitatea stabilirii unui tablou universal istoric, iar a doua regulă reducea relatarea istoriei la o expunere lipsită de concluzii, de valoarea și importanța unor sau altor momente istorice, ceea ce îi lipsea pe cititori de înțelegerea modului de a percepe oamenii din alte timpuri.

De asemenea ei sunt departe de interogații defelul: Cum e posibilă cunoașterea istorică? Cum și în ce condiții istoricul poate reproduce evenimente la care nu are acces direct? Toate acestea au dus la critici serioase din partea celor ce au instaurat prin modul lor de gândire o nouă epocă, cea contemporană.

Referințe bibliografice:

1. Hegel G.W. Prelegeri de Filosofie a Istoriei. București: Editura Academiei Române, 1968. 426 p.
2. Herder J. Idei pentru filosofia istoriei. / În scrieri. București: Ed. Univers, 1981. 429 p.
3. Marx K. Capitalul. Critica economiei politice. Vol. I. Ediția a 4-a. București: Ed. Politică, 1960. 876 p.
4. Rousseau J. J. Contractul social. București: Ed. Științifică, 1957. 293 p.
5. Rousseau J. J. Texte pedagogice alese. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1960. 292 p.
6. Saharneau E. Sensul și orientările procesului istoric contemporan. Iași: Ed. Ștefan Lupașcu, 2002. 144 p.
7. Vianu T. Raționalism și istorism în opere. Vol. V. București: Ed. Minerva, 1979. 342 p.
8. Колингвуд Р.Дж. Идея истории. Автобиография. Москва, 1980. 485 с.
9. Comte A. Cours de philosophie positive. Tome deuxieme, Paris: ed. Maximilien Paul Émile Littré, 1987. 510 p.
10. Croce B. Contribution à la critique de moi-même. Paris: P.U.F., 1976. 258 p.